

41. Vö. Barthes megjegyzéseit a fotográfiáról írottakkal.: „Ebben a többnyire unáris térben olykor (sajnos, csak nagyon ritkán) fölfigyelek egy-egy »részletre«. Érzem, hogy ez a részlet azonnal megváltoztatja a kép olvasatát, már nem ugyanazt a fotót nézem, hanem egy újat, amely számomra értékesebb. Ez a részlet a punctum (valami, ami belém szúr, megfog).” Roland Barthes: Világoskamra. Jegyzetek a fotográfiáról. (Ford. Ferch Magda) Európa Könyvkiadó, Bp., 1985. 50–51.
42. Mivel filmrészlet, ezért képen kívüli hangról beszélhetünk, a kockán ebből a felirat marad, ha meghagyja a rendezés.
43. Azaz abból adódóan, hogy itt a légerek felidézése jelenik meg, illetve hogy a részlet egy dokumentumfilmből való képkivágat.
44. Vö. Mitchell Peirce-interpretációját in: Uő: Nelson Goodman és a különbözős grammatikája.
45. Vö. Mitchell Goodman olvasási módokra vonatkozó meglátásait. Uo.
46. Kérdéses persze, hogy mit tekint a befogadó figurának. Erről bővebben: Rudolf Arnheim: A vizuális élmény. Az alkotó látás pszichológiája. (Ford. Szili József – Tellér Gyula) Aldus Kiadó, Bp., 2004.
47. A kép és szöveg közti olvasási módokról bővebben Milián Orsolya: A festészet elbeszélései: egy művészettörténeti narratológia felé. In: Uő: Képes beszéd. JAK – PRAE.HU, Bp., 2009. 47–70.
48. Vö. Roland Barthes: Texte. In: Encyclopaedia Universalis. Paris, 1973. 370–374.
49. Vö. Selyem Zsuzsa: Irodalom a kirekesztés ellen.
50. Uő.: Tetkó 33.
51. Uo. 30.
52. A feldolgozó, a rendszerező feltételezett jelenléte maga után von egy nézőpontot, amelynek esetlegességével tisztában kell lenni.
53. A válogatás mikéntjének elemzéséhez lásd: „A nyilvánosság a klasszikus felfogásban a szólás- és sajtószabadságot jelenti mint olyan tényezőt, amely jelentős mértékben képes korlátozni a politikai hatalmat, lévén társadalmi opciókat és alternatívákat megtestesítő erő. Ehhez azonban ma már hozzáadódnak a különböző kommunikációs médiák, hiszen az információk válogatása és szűrése olyan politikai tényező, amely a tudat, valamint a cselekvés alakításában, illetve irányításában döntő szerepet játszik.” Egyed Péter: A demokrácia megközelítése. In: Uő: Látletel. Kalota Könyvkiadó, Kvár, 2005. 17–28. 23. (Első megjelenés helye: Korunk 1990. 8.)
54. Ezt fejtegeti Susan Sontag is: „Ezek a példák [a vietnami és a boszniai háború példája – beszúrás K. F.] szemléltetik a fotográfiák meghatározó befolyását abban, hogy mely katasztrófákra és válságokra fordítunk figyelmet, mivel törődünk, végül is miként értékeljük ezeket a konfliktusokat.” Susan Sontag: A szenvedés képei. (Ford. Komáromy Rudolf) Európa Könyvkiadó, Bp., 2004. 7. 109–119. 109.
55. Uo.
56. A kísérletbe beleegyezés előtt a rabok egyike részéről megmutatkozik a dichotomikus látásmód („K2 Én inkább maradok rab, mint hogy kibaszott ór legyek.” Selyem: Tetkó 43.) Ezt világfelfogást azonban látszólagosan – hiszen K2 is benne lesz a játékban – törli a fizetés felvetése. Nem hagyható említés nélkül, hogy K2 lesz az egyik, akinek a halálát a 3. jelenet közli.
57. Selyem: Tetkó 36.
58. Uo.
59. Uo. 49.

„ERDÉLY NEKÜNK »FEKETE KOLOSTOR«”

■ Krenner Miklós (1875–1968) és Kuncz Aladár (1885–1931) megismerkedésére Arad városa volt a kiindulópont, az összekötő kapocs. Erre már maga az előbbi is emlékezett az utóbbi halála után,¹ barátságukra Kántor Lajos elsősorban a „vallani és vállalni” vita kapcsán utalt,² szoros kapcsolatukra Kuncz és Krenner levelezése is bizonyíték,³ valamint a Kunczról szóló monográfia is megemlékezik.⁴

Egyetemi tanulmányaik elvégzése után (Krenner Kolozsvárt, Kuncz Budapesten tanult) mindketten a tanári pályát választották. Az 1900-as évek elején, a viharos tanárharcok, az ún. *Tanármozgalom*⁵ idején, többek között Pethő Sándorral és Szabó Dezsővel vállalva, közösen küzdöttek a tanári fizetésrendezés, valamint a nyugdíjkérdés mostohasága miatt. Krenner és Kuncz ekkor ismerkedtek meg, és az évtizedes korkülönbség ellenére kölcsönös tisztelet alakult ki közöttük. Előbbi aradi tanárként, utóbbi volt iskoláját képviselte a budapesti tanárkongresszuson. Az *Erdélyi Helikon* Kuncz-emlékszámban mindezt maga Spectator idézte fel, és emberségesen bevallotta, hogy „megszerettem, ahogy [...] jó barátot szeret meg az ember: a

szeretet erejével”.⁶ Kuncz öt éves koráig élt Aradon, majd huszonhárom év után, a tanári mozgalmak idején, saját vallomása szerint, egy értekezleten megjelent „két vonatfűtő között”, ahol Krenner várta őket.⁷

A tanárharcok csatái elvesztek, később meg világméretű háborúskodás kezdődött. A sors különböző irányba sodorta őket. Krenner népfőlkelő százados volt a Balkánon, („colonus Albániában”, ahogy ő maga fogalmazott), és csapattestével három évet töltött ott.⁸ Kuncz bretagne-i nyaralása után öt évig civil internált Franciaországban. Az összeomlás után mindketten Erdélyt választották lakóhelyül: Krenner 1918 őszén visszatért Aradra, ahol a katolikus gimnázium tanára lett; Kuncz 1923-ban Kolozsvárt telepedett le, és az *Ellenzék* szerkesztőjeként dolgozott. 1925-ben, Jókai születésének centenáriumán a kolozsvári újságíró-szervezet ünnepi beszéd megtartására kérte fel Krennert. A kincses város kétnapos ünnepsége alkalmat adott Krenner és Kuncz találkozására, ahol a volt fogoly ismételten bemutatkozott, hisz Krenner nem ismerte meg rögtön – későbbi bevallása szerint, ezért nagyon szégyellte magát –, hisz Kuncz megváltozott, szervezetét a francia internáltság szemmel láthatóan nagyon megviselte.⁹ További kapcsolatuk levelezéssel folytatódott, amely elsősorban az írás, kiadás, szerkesztés témaköreit tartalmazta.¹⁰ Mindketten keresték a kisebbségi sors elviselhetőségének lehetőségeit; Krenner harcos publicisztikájával, a romániai Országos Magyar Párt demokratizálásának szándékával; Kuncz szenvedélyes, igényes irodalomszervezésével. Emellett – Krenner szerint – Dadi sok emberen segített. Így nyúlt bele az ő életébe is: Dadi volt az, aki beajánlotta Krennert Bánffy Miklósnak, hogy alkalmazza szerkesztőként az *Ellenzék*nél. Kuncz terve szövetségesre talált Krenner Miklósnéban, aki nem szerette az Alföldet, és régóta vágyódott visszatelepenni belső Erdélybe. Így Krennerék elhagyták Aradot, „harminchárom esztendő boldog és keserves életharcok mezejét”, és Erdély fővárosába költöztek.¹¹ Az átköltözésnek azonban nem sokáig örülhetett a Krenner család; Krenner Miklósné született alsóderzsi Dersy Katinka életének 52. évében, hosszú betegség után, 1930. szeptember 9-én elhunyt. Családját mélységes, fájdalmas gyászba borította, vigasztalásul Krennert ismerősei és tisztelői igaz részvétellel keresték fel. Kuncz az alábbi vigasztaló levelet írta neki:¹²

Budapest, 1930. szept. 15.

Kedves jó Barátom,

Mély egyváltézzel értesültem kedves jó Feleséged haláláról. Szegényt súlyos, emberfeletti szenvedéstől váltotta meg a halál.

Bizonyára pótolhatatlan csapás számotokra az ő melegsége, és szeretettel teli életének az elmúlása, de fájdalmatokban lehetetlen nem gondolnotok arra, hogy az élet számára már olyan kálvária volt, amelyet még a ti gyöngédségetek s a mai lelketlen világban példátlan önfeláldozások is csak enyhíteni tudott, de elviselhetővé aligha tehetett. Adjon az Isten békés nyugodalmat neki, s a Veletek való, földöntúli gyötrelmekről megtisztult örök lelki harmóniában azt az örömet, hogy Téged és kedves lányaidat boldogulni lásson. Ha van szeretet, amelyen a halál nem győzedelmeskedhetik, úgy az az anyáé, a hitvesé. És hogyan múlhatna el egy olyan anya és hitves féltő, értetek aggódó szerelme, mint amilyen a Te kedves, nemes lelkű, csupa szív Feleségedé volt!

Édes jó Miklósom, mondd meg lányaidnak is, hogy megrendült lélekkel osztozom gyásztokban. Segítsen Isten titeket, s fogadja Őt keblére a mártíroknak kijáró megkülönböztetéssel.

Ölel igaz barátsággal és szeretettel,

Kuncz Aladár

Időközben Kuncz visszavonult, majdnem remeteéletet élt, hogy megírja emlékeit az internáltságról. 1931. március 14-én fejezte be művét, a *Fekete kolostor* kéziratát, és utána

rejtélyes betegség következtében ágyának esett, 15-én már kórházba vitték. Itt Krenner maga többször is meglátogatta, író társai, barátai próbálták erősíteni akaraterejét, kitartásra buzdították súlyosbodó betegségével szemben. Ugyanakkor könyvét készítették kiadásra, hogy minél hamarabb megjelenhessen. A nagybeteg író Budapestre szállították, és a Herczog-klinikán próbálták meg kezelni, ugyanis májrákot állapítottak meg nála. Emlékirata időközben két kötetben megjelent az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában, és mint levelezéséből kiténik, többen elismerően szóltak róla.

Egy társas vacsora alkalmával, amelyen Krenner és lányai is részt vettek, néhány soros lapot írtak beteg barátjuknak.¹³ Minden bizonnyal erre írta Kuncz alábbi válaszát:¹⁴

Kedves jó Miklósom,

Betegségem kezdetétől fogva irántam tanúsított baráti érzéseketnek újabb jelét, a közös levelet, nagyon köszönöm. Én bizony már három hete vagyok fent, s betegségemben a legnagyobb eredmény, hogy [...] hála Istennek nem rosszabbodott, sem komplikálódott, s úgy békés vagy biztos operációval járó lefolyásra lehet számítani. De persze hosszabb időn (talán még 4–5 hét) belül. Mondd meg kedves leányaidnak, a Macinak és Évinek, sokat gondolok rájuk és kedves érdeklődésükre. Ha Isten még akarja, nyáron találkozhatunk Kolozsváron.

*Csókolom kezűket, Téged pedig igaz szeretettel és hálával öllelek,
Dadi*

Krenner lányaival május 29-én írt újabb közös levelet Dadinak. Vigasztalták, gyógyulást kívántak, és várták haza.¹⁶ Három nappal később – a *Fekete kolostor* elolvasása után – az elragadtatás hangján írtak. Krenner mesterműnek nevezte a könyvet, és azt gondolta: „... hogy a kisebbségi élet regényét is Noked kell megírni. Erdély nekünk »Fekete kolostor«”.¹⁷

„De most írni akarok Rólad.” – fogalmaz említett levelében. Érdekes, nem a könyvről, hanem szerzőjéről. Mások írhatnak a könyvről, őt a könyv szerzője, az ember, Kuncz lelke érdekelte. Ezt nevezte ő *Fehér kolostornak*, míg az íróját „új erdélyi Mikes Kelemennek”. Krenner jegyzeteiben a fehér kolostor szép, derült, tiszta, eleven és jóságos.¹⁸

Kuncz Aladár 1931. június 24-én elhunyt, másnap délután halálhíre megérkezett Kolozsvárra, és gyorsan elterjedt a városban. Krenner ennek hallatán leborult íróasztalára, amelynél korábban Kuncz is dolgozott, és fájdalmasan zokogott.¹⁹ Az *Ellenzéknek* írt másnapi nekrológiájában érzékeltette a nagy veszteséget, amely egész Erdélyt érte.²⁰ A budapesti Ke-repesi temetőben, az *Ellenzék* képviselőjében az alábbi búcsúztatót mondta:²¹

– Nem jöttél haza, Kuncz Aladár, hová életedben-holtodban rémült kétségekkel visszavártunk. Először lettél hűtlen nagy hivatalaidhoz, a szegény Erdélyhez, s elmentél oly messzire, hogy már csak a végtelenség huzalain, csak lelkünk legvillamosabb Morse-jelei tudnak megtalálni. Nem jöttél haza, nekünk kellett eljönni.

És itt vannak:

– A marosvécsi tölgyfák lombjai, melyek alatt a helikoni napok idején bölcsen kormányoztad Erdély irodalompolitikáját, mint rejtőző vezérkari főnök kifoghatlan harci terveket terjesztettél elő, mint művelődési nagykövet a szász és román írók erdélyi szolidaritásának, egy nagy nemes lélek halászathálóját kezdted meg szőni;

– A sztánai fenyőgallyak, melyek tanúi voltak, hogy legosztályosabb társaiddal együtt mi-ként láttad meg az új magyar transzszilvanizmust, az intéger magyar lelki egység kiegészítő-jének szükségét, egy népközi erdélyiség kiképzésének kényszerét, mert a mi földünknek örök békére és önkormányzatra van szüksége, hogy miként tudtad a Kalotaszeg lebírhatatlan és eltörölhetetlen magyarságának körében napnyugati kultúrát a magyar lélekkel, haladó magyarságot a világpolgári kötelességgel összehangolni;

– A kolozsvári rögök, mert mégiscsak nekik kell Téged elsősorban elborítani, hisz Budapest talán nem is tudja, milyen nagy erdélyi kincset, engedünk át temetői ölének;

– A jó barátok kis csoportja, ezek és ezek nevében a fajok minden csoportjából, mert a Te férfias gráciád és szellemi fölényed mindenkét elbájolt, vagy mindenkét leszerelt, Neked még a nagy és szükségelt harcok során is csak ellenfeleid voltak és nem ellenségeid.

Eljöttünk ide, és elhoztuk a fájdalmas Erdély új fájdalmát. Óh, ha tudnád, drága jó Dadikánk, milyen irgalmatlan nagy fájdalmat okoztál nekünk! Nem tudják ezt méltón jelképezni még a Szamos-parti rengeteg szomorú füzek sem, melyekre aszkéta dolgozószobád ablakából annyiszor vetődött szemed, az a némi fáradtság fátyolán át a szíved forró tűzét szóró szem, minthogy az Auer-láng is fényes és izzó lesz egy ezüstháló rabságában.

Kimondhatatlan ez a mi fájdalmunk! Mors Imperator engedelmes jobbágyai vagyunk... most mégis lázadozunk, amiért a természeti alkotmány korlátozatlan szakaszát oly kegyetlenül magyarázta ellened. Pogány szavakkal szeretnénk megrázni az égi kupola heraklesi oszlopait, és szemébe vágni az örök törvénynek: miért parancsolta így? Miért kellett elosztatni délceg fiatalágodat, kioltani a legfényesebb mosolyt Erdély alkonyatában, megsemmisíteni az emberi és művészi gentlemanség tőkéjét, és a személytelen dicsőség szolgálata után végre az egyéni siker kelyhét elvonni a világhír küszöbén? Miért kellett a Fekete kolostorban szótt fehér kolostor édes és szent hősét lebirkózni? Miért a kolozsvári nagy szobor alkotójának tragédiáját megismételni és a termékeny 45 életévet a terméketlen aggastyánok sorsára juttatni?

De forradalmunk elnémul. Itt vagy egyszerre közöttünk, mint új égi jelenség. Visszafordultál a nagykapuból, amelynek felirata: Ne hagyjatok fel minden reménnyel! Ha kinyújtom kezemet, megérinthezem mennyei köntösöd szegélyét, s látom rajt a hosszú másvilági út csillagporát. Azt mondod, nincsen ok a méltatlankodásra. Életem örök és végtelen. Most már mindenki jósága és mosolya vagyok. A szépség és szeretet angyali üdvözlője. Erdély szószólója és képviselője a titáni erők birodalmában, ahol a történelmi folyamatok kútfejei vannak. Leírom nekik a viharverte erdélyi bárkát, hogy a jó habok hátukra vegyék, és a szent torkolathoz vezessék. Ne tessetek el, tartsatok meg. Folytassátok az én gazdagságotam.

Mint emberek megértjük ezt a parancsot. Megnyugszunk, és felemeljük a fejünket. De mint barátok, drága Dadikánk, nem bírnak szabadulni borzasztó kétségünktől. Mit fogunk majd mondani otthon az élőknek, akik most mind szomjasabbak lettek nagy lelked nemes itálára? Mit mondunk a házsongárdi halottaknak, akik tudják, hogy a temetők csontjaikkal szavazva beleszólnak az élők csatáiba, és igényelik a Te vezéri tanácsaidat? Az ódon kolozsvári utcáknak, az egész Erdélynek, mikor pusztá jeleneted is már szép munkára izgatott? A Béliház rozoga lépcsőinek, melyek kéjesen megremegtek hanyag és széles lépteid édes súlyától, mikor naponként a helikoni munkádra mentél, mit az Ellenzéknek és a baráti asztalnak, melynek lelke voltál? A virágárosoknak, a koldusoknak, akiket szegénységed fejedelmi bőkezűséggel ajándékozott, az artistáknak, akiket művészeknek nagyítottál, az ifjú tehetségeknek, akiket szárnyra bocsátottál, a bűnösöknek, akiket a szentek jóságával értettél meg? A humánum minden személyi és tárgyi céljának, Te Isten jó báránykája?

Nem, ne fordítsd el égi orcádat, Dadikánk, nem bántunk többet se panasszal, se dicsőítéssel. Ahogyan kívánod, visszatérünk feladatainkhoz, és megpróbáljuk folytatni a Te félbeszakadt munkádat. Harcolni és tenni az erdélyi Fekete Kolostorban. Csak majd néha, éjjel, mikor a Nagyúr isten lélegzik, s a természet ezüsthúrú gordonkája sóhajt, mikor csak a szellemi robotosok lámpái fénylenek, leborulunk kemény íróasztalunkra: sírni, sírni, sírni...

A kolozsvári Ellenzék, az Erdélyi Irodalmi Társaság, az Erdélyi és Bánsági Népkisebbségi Újságírók Szervezete nevében elbúcsúozok földi részeidőtől, legyen csöndes örök nyugalom, álmodjanak a szent erdélyi álmok beteljesüléséről. Isten áldjon, édes jó Dadikánk! Viszontlátásra mindennapi munkákban s majd egészen az örök életben. Isten Veled, Barátunk és Büszkeségünk...

Az *Erdélyi Helikon* 1931. augusztus–szeptemberi (7. sz.) összevont Kuncz-émlékszámon még az ő neve szerepelt gyászkeretben. A lapban barátok, írótársak – így Krenner – emlékeztek rá, búcsúztak tőle. A helikoni társaság felkérésére Lakatos Imre vállalta a folyóirat további szerkesztését (8. sz.).²² Ő maga nem jött új programmal, saját vallomása szerint csak azt tudná ismételni, amit Kuncz szerkesztői beköszöntőjében (*Erdély az én hazám*) két évvel korábban kitűnően megírt.²³

A fenti szerkesztőváltást a Berlinben tartózkodó Méliusz József nem tudhatta, ismerete szerint Krenner lett a szerkesztő, ezért Kuncz Aladárt búcsúztató versét az alábbi levél kíséretében neki küldte meg, amelyben kérte a versnek a *Helikon*ban való közlését:²⁴

mélius n. józsef
1931.7.2.
Berlin, Charlottenberg 2.
Uhland str. 194. Pension Schmely

Tisztelt Szerkesztő Úr!

A Kuncz Aladár haláláról szóló hír nagyon megrendített. Annál is inkább, mivel azon néhány fiatalokhoz tartozom, akiket állandóan szerkesztett, és akikkel foglalkozni szeretett.

Személyes momentumoktól eltekintve kötelességemnek érzem, hogy valamiképp mi is ki-mondjuk, hogy milyennek láttuk, és hogyan szerettük, mert szeretett ő is bennünket, és mi fi-ai voltunk.

Úgy értesültem, hogy a Helikon ily szomorúan megüresedett szerkesztői székét most Ön tölti be. Ezért küldöm Önnek a mellékelt költeményt, mely talán kifejezi a fiataloknak a halott iránti mély becsülését és nagy szeretetét, hogy a Helikonban mint azon emlékezésre legilletékesebb orgánumban, ha formailag és tartalmilag megfelel, megjelentetni szíveskedjék! Ne-ven közlését a vers alatt nem tartom szükségesnek, mert úgy gondolom, hogy ez a megérzés minden fiatalé, akit az Ő nemes és bölcs irányító szelleme indított el az írás útjára, és halott felett úgy legjobb és legigazabb az élő lelkének megjelenése, ha dicstelen, őszintén egyszerű.

Maradok kiváló tisztelettel híve

melius (nelovánkovits) józsef

Méliusz versét, névvel együtt, a *Helikon* közölte;²⁵ a vers azoknak a fiataloknak a hálaérzetét fejezte ki, akiket szerkesztőként Kuncz indított.

Kuncz végleges távozása pótolhatatlan űrt hagyott az erdélyi irodalomban. Krenner rövidesen áttekintette a róla szóló írásokat, és bár méltányolta a helikoni kör megemlékezését, úgy érzékelte, hogy a hírlapok nem szenteltek kellő teret Kuncz emlékének.²⁶ Egyesek, így *A Hírnök* című folyóirat *In memoriam* című rovatában, lekicsinylően (alig 19 sorban) emlékeztek meg Kunczról.²⁷ Krenner ezt méltatlannak tartotta, vitatkozott a cikkel, mivel szerinte a lap irodalmi árulást követett el.²⁸

Biztosan nem véletlen, hogy Méliusz volt az egyik, aki *Spectator* halálára írt nekrológiájában felidézte emlékét, és egyben utalt Kuncz Aladárral való barátságára is.²⁹ Közel egy év múlva ismételt emlékezett rá, mert kevésnek tartotta az egy évvel korábban írottakat.³⁰ Méliusz előbbi írásában hivatkozott Krenner azon soraira, amelyben Kunczal a síron túli barátságukat vetítette előre: „A kórágynál tett látogatásaim így már csak a másvilági örök barátságot készíthették elő. Merthogy ez az örökeli barátságunk meglesz, biztos hiszem. Ott az apex-csillagon, mely felé kigyóvonásban halad naprendszerünk. Gondosan készülök reá. Mindent megfigyelek és megjegyzek, amiről tudom, hogy szellemét ott is fogja érdekelni, hadd tehessek majd pontos jelentést neki, mikor homokóráim lefut. A jószág, szeretet,

György Béla

■ JEGYZETEK

1. Másvilági érdek. Erdélyi Helikon, 1931. aug.–szept. 527–529.
2. Kántor Lajos: „A legöregebb angyal a legfiatalabb...” (Krenner és Kuncz találkozása, 1929 táján). Életünk, 1996. 2. 178–182.
3. Kuncz Aladár: Levelek (1907–1931). Sajtó alá rendezte Jancsó Eleménné Máthé-Szabó Magdolna. A jegyzeteket összeáll. Juhász András. Kriterion, Buk., 1982. 454.
4. Pomogáts Béla: Kuncz Aladár. Kriterion, Kvár–Buk., 2001. 233, 236.
5. A tanárság ügye. Aradi Hétfői Újság, 1910. dec. 12.; lásd még Ries Ferenc: A magyar középiskolai tanárok ügye. Bp., 1910. Kiadja a II. országos középiskolai tanári kongresszus. 19.
6. Másvilági érdek. Erdélyi Helikon, 1931. aug.–szept. 527.
7. Kuncz Aladár Aradon. Közli Ficzy Dénes. Korunk, 1965. 12. 1769–1771.
8. Spectator: A sasfiak országában. Pásztortűz, 1935. 351–352.
9. Másvilági érdek. Erdélyi Helikon, 1931. aug.–szept. 528.
10. Kuncz: Levelek. 455.
11. Spectator: Kisebbségi beköszöntés. Ellenzék, 1930. ápr. 3. 1; lásd még Másvilági érdek. Erdélyi Helikon, 1931. aug.–szept. 529.
12. Kuncz Aladár Krenner Miklósnak. Kézzelel írt, kétoldalas levél. OSZK. Kézirattár. Fond 456.
13. Társalap Kuncz Aladárhoz [Keltezés nélkül]. (263.) In: Kuncz: Levelek. 243.
14. Kuncz Aladár Krenner Miklósnak. Keltezés nélküli, beteg ember vonásait hordozó, kézírással írt, többször javított levél. A borítékon címzés: Ngys. Krenner Miklós író úrnak, Kolozsvár, Ellenzék. Krenner kézírásával a borítékra ráírva: Kuncz Aladár [1931?] OSZK. Kézirattár. Fond 456.
15. Olvashatatlan.
16. Krenner Miklós Kuncz Aladárhoz. Kolozsvár, 1931. máj. 29. In: Kuncz: Levelek. 258–259.
17. Krenner Miklós Kuncz Aladárhoz. Kolozsvár, 1931. jún. 1-jén. In: Kuncz: Levelek. 261–263. Innen van írásunk címe is.
18. Spectator: Fehér kolostor. Jegyzetek Kuncz Aladár könyvéről. Pásztortűz, 1931. 292–294.
19. Sztójka László Spectatorról írt nekrológiájában arról is írt, hogy ő maga egyszer látta Krennert sírni, akkor, amikor Kuncz halálhírére leborult a szerkesztőségükben levő íróasztalára, és mélységesen zokogott. Lásd Spectator. Utunk, 1981. aug. 14. 4.
20. Kuncz Aladár. [Nekr.] Ellenzék, 1931. jún. 26. 1.
21. A címoldalra Krenner kézírásával ráírva: Búcsúztató Kuncz Aladár temetésén, 1931. jún. 24-én [sic], a budapesti Kerepesi temetőben, utólagosan. Három és fél oldalas gépelt szöveg, stílárís kézírásos javításokkal. A szöveg elején címként: Krenner körülbelül ezeket mondta. OSZK. Kézirattár. Fond 456.
22. A marosvécsi napok. Erdélyi Helikon, 1931. 576–578.
23. Szerkesztői beköszöntő. Erdélyi Helikon, 1931. 585. (Kuncz írása megj. Erdélyi Helikon, 1929. 487–492.)
24. Méliusz József levele Krenner Miklósnak, Berlin, 1931. 07. 02. Kézzelel írott, kétoldalas levél. OSZK. Kézirattár. Fond 456.
25. Nem haltál meg! – Az ifjú Erdély koszorúja Kuncz Aladárnak. Erdélyi Helikon, 1931. aug.–szept. 549–550.
26. Csöndes reflexiók. Ellenzék, 1931. júl. 12. 5.
27. A Hírnök, 1931. júl. 1. (13–14. sz.) 319.
28. Írástudók árulása. Ellenzék, 1931. júl. 19. 2.
29. Soha halottabb halott... Előre, 1968. szept. 13. 3.
30. Spectator, az irodalomkritikus (Kérdez: Méliusz József, válaszol: Spectator). Utunk, I–II., 1969. jún. 20, 27.
31. Másvilági érdek. Erdélyi Helikon, 1931. aug.–szept. 529.